

IRODALMI ÉRTESITŐ.

A keresztény hittudomány összege az unitáriusok szerint. Latin nyelvből fordította *Derzsi Károly*, unitárius gymn. tanár. Kiadta az unitárius egyház képviselő tanácsa. Kolozsvár. 1899. Nagy Sr. 1—8; 1—412. l. Ára 3 kor.

E munkából egyes részleteket fennebb közlünk, melyek tájékozást nyújtanak a mű természete és nagy értéke felől. Az eredeti munkának történetéről, a fordításról és megjelenéséről hiven számol bé az előszó, melyet az alábbiakban egész terjedelmében közreadunk:

— Másfél száz évvel ez előtt latin nyelven irt hittudományi tankönyvet bocsátunk ezennel magyar nyelven a nyilvánosság elébe.

Szentábrahám L. Mihály, nagy nevű püspökünk 1737-től 1758-ig, mint a hittan tanára irta e tankönyvet: „Systema Universae Theologiae Christianae“ czim alatt valószínűleg még püspökségét megelőzőleg; de mivel éppen ez idő tájt volt az üldözés a leghevesebb, az elnyomatás a legnagyobb mérvű az unitáriusok ellen, a Szentábrahám életében a mű kinyomatására gondolni sem lehetett.

Szentábrahámot 1758-tól 1786-ig Agh István követte a püspöki székből, a ki szintén e tankönyvet használta, a maga részéről is befolyván annak egybeállítására, különösen a mikor vallásközönségünk, tekintettel a II. József uralkodásával megpezsdült szabadabb szellemre, annak kinyomatását: „Summa Universae Theologiae Christianae secundum unitarios“ czim alatt elhatározta s ezért az akkori sajtó viszonyokhoz képest egyh. főtanácsunk a kir. kormányzók útján 1784-ben a legfelsőbb engedélyért II-ik Józsefhez folyamodott.

Érdekesnek tartjuk a mű kinyomatását engedélyező legfelsőbb kir. leiratot itten szintén magyar nyelven közölni:

⁴⁷⁰¹/₅₉₁₆ udvari 3469—1785. sz. Az erdélyi kir. főkormányzóknek! Kegyelmetek, erdélyi kir. főkormányzók által 1784. nov. 23-ról kelt tudósítása mellett felterjesztett ezen czimű kézirat: Summa Universae Theologiae Christianae secundum unitarios — Kegyelmeteknek, Erdélyi kir. főkormányzóknek, azzal az értesítéssel küldetik vissza, hogy annak kinyomatását annál inkább megengedje, mivel az a mellett, hogy azon vallás Erdélyben be van véve, a rajta átvonuló szerénységért vallást tárgyazó más munkáknak is mintául szolgálhat. Bécsben ápr. 13. 1785. gr. Pálfi Károly m. pr. Ő cs. apost. kir. Felsője parancsára, Sculteti Ferdinánd, m. pr.“

Ez engedély mellett jelent meg a mű, mint az unitáriusoknak abból az időből legfőbb Symbolikus könyve Kolozsvárt, 1787-ben. Megjelenését tehát sem Szentábrahám Mihály, sem Agh István nem érhették meg.

Csakhamar, hogy a mű megjelent, Kozma Mihály szt. gericzei lelkész és esperes magyar nyelvre lefordítva, 1798-ban bekövetkezett halálával ugyan-csak lelkész fia, Kozma Gergely 1833-ban annak kiadhatásáért az Ürmösön tartott zsinati főtanácshoz folyamodott. A zsin. főtanács a fordítást revideálás végett egy bizottságnak ki is adta. De hogy a bizottság a fordítást revideálta-e s ha igen, miféle megállapodásra jutott felőle, ennek nincs nyoma. Kinyomatva azonban nem lett. A fordítás kéziratban maradt s könyvtárunkban ma is megvan.

Az ötvenes években a műnek magyar nyelven kiadása közohajként nyilvánulván egyházunkban, lefordítását Székely Mózes, püspökhelyettes vette munkába. Egy részét le is fordította. De a közohaj ekkor sem valósult meg, főleg a kiadással járó költségek miatt.

A leányzó azonban nem halt meg, csak aludt.

Az 1898 évi egyházi Főtanácsunkon éppen papnevelő intézetünk körül folyt tárgyalások rendjén Kálnoki Bedő Albert dr., földmivelésügyi nyug. államtitkár, országgyűlési képviselő, egyházi tanácsos afa 500 frtot ajánlott fel a műnek magyar nyelven kiadására, mit az Egyh. Főtanács a legnagyobb köszönettel fogadván, ez irányban szükséges további intézkedéseket az E. K. Tanácsra bízta. S nagy örömünkre szolgál, hogy ezuttal aránylag elég rövid idő alatt a czélt elérhettük.

Nem szükség mondanunk, hogy e mű megbirálásánál arra az álláspontra kell helyezkednünk, a melyen másfélszáz év előtt az összes theologiai tudományok állottak és a melyre az unitáriusok hittani rendszere is fektethető volt; hogy a Szentírásnak, mint minden más irodalmi műnek, az újabb időben bírálat alá vételével a biblia ihletéséről, Krisztus születéséről, istenségéről, imádásáról, csodá-tételeiről, angyalokról és *ördögökről* s más ezekhez hasonló *hitteli* kérdésekről e műben is fentartott hittani tételek részben már túlélték magokat s ehez képest azok többé nem tekinthetők az unitáriusok hittudományi mai rendszerével azonosoknak, e mű becsét egyáltalán nem csökkentik. Ellenkezőleg, tiszteletet érdemel és bámulásra méltó az a bölcselmi felfogás, melylyel a mű írója ezeket a legkényesebb természetű hittételeket is ugy magyarázza és világítja meg s annyira körül írja, hogy azokon már átesillámlik a mai unitárius felfogás is. Mert valóban csak olvasni kell tudni e művet s csak el kell mélyedni annak fejtegetéseibe s lényegében ugyanazt az unitárius vallást találjuk meg benne, a melyet hiszünk és vallunk ma is.

Éppen ezért nem tudjuk elég melegen ajánlani e mű komoly tanulmányozását lelkészeinknek. Egy oly kincses bányaez, a melynél e nemben gazdagabbat egyházi irodalmunk jelenleg felmutatni nem tud s nehezen fogunk egyhamar ahoz csak hasonlót is találni.

A mi a fordítást illeti, melyet Derzsi Károly, tordai gymn. tanárunk volt szives magára vállalni s Albert János tordai nyug. lelkészünk, ki a 3-ik és 4-ik rész fordításánál is részt vett, revideált, nemcsak szabatosságánál, hanem magyarságánál fogva is egyaránt méltó a jeles műhez. Mintha nem is fordítást, hanem eredeti művet olvsnánk.

Fogadják E. K. Tanácsunk nevében mindketten eléggé nem méltányolható fáradozásukért legmelegebb köszönetemet.

Nem mulaszthatom el e helyen is ugyancsak E. K. Tanácsunk nevében köszönetet mondani Bedő Albert, egyh. tanácsos afának is, hogy nagybecsü adományával lehetővé tette e műnek magyar nyelven kiadását.

Te pedig, drága ereklyénk egyházunknak küzdelemteljes multjából, légy kedvesen fogadva mindenütt, hol a keresztény hitélet és erkölcsök iránti szeretet égi lángja hevíti a sziveket.

Kolozsvárt, 1899. Október hóban.

FERENCZ JÓZSEF,
unitar. püspök.

KÜLÖNFÉLEK.

Az új egyházi törvények 1900. jan. 1-én életbe lépnek. A szervezeti törvényeket a jul. 2-án tartott rendkívüli zsinati főtanács állapította meg s ezeknek a gyakorlata megkezdődik a jövő évvel. Több módosítás tétetett a régi szervezeten s több pedig átjött új alakban, úgy a hogy volt. Az idő meg fogja mutatni, hogy mennyiben felelnek meg az egyház érdekeinek. Annyi bizonyos, hogy jól kezelve hasznosak lehetnek, különösen ha beléjük tétetik, a mit törvényben megírni nem lehet, mit a tisztviselőknek magukból, józan eszűktől és igazgátszeretetüktől kell venni, mitől függ az emberi társaságok, államok s egyházi testületeknek is az üdve. S ennek már mindjárt meg kell látszani az előterjesztéseken. Egészen új állás az egyházi és püspöki titkár állása. Most minden ügyet a titkár fog előadni. Az ő feladata páratlanul és lelkiismerettel áttanulmányozni minden kérdést és aztán előterjeszteni. A ki ezt a tisztet jól betölti, az valóban szolgálatot tesz az egyháznak oly ügyekben, melyek nagyobbrészt mindennapiak, de a melyek nem mindennapi dolgokkal vannak összeköttetésben. Az Egyh. Képv. Tanács az egyház igazgató testülete, melyre a zsinati főtanács ez állás betöltése körüli intézkedést bízta, a titkárságra Csifó Salamon arkosi lelkész hívta meg, ki állását már el is foglalta.

Van Ness és a molokánok. Van Ness, bostoni lelkész, ki a nyáron minket meglátogatott, ugyanazon alkalommal tett oroszországi utjában fölkereste az első keresztényekre leginkább emlékeztető orosz keresztényeket, a molokánokat. Ezek a stundistákkal és duchobortokkal rokon felekezett. Főhelyök Molochnaia volt a Molokai folyó mellett, az azovi tengertől északnyugatra. III. Sándor czár idejében azonban száműzték őket a Kaukázásba, hol most elszórtan élnek, mivel a kormány nem engedi, hogy egy helységben 10—12 családnál több lakják. Számuk mintegy 30,000; hogy a tulajdonképpeni Oroszországban mennyien vannak azt nem lehet tudni. Van Ness hosszas ut után, Tiflisben találkozott molokánokkal. „Öregjük“ egy tisztos ős, a külvárosban egy magán háznál jött össze vele, hol ők ketten s egy bizalmas tolmács volt jelen. A molokánok örege hitelveiket ezekben ismertette: „A molokánok nem hisznek képekben, szobrokban, az istenség semmi nemű kiábrázolásában. Azt tartják, hogy a Jézusban Isten szelleme volt, de abban a szellemben nekünk is részünk lehet“. Jézust nem imádják, sem Máriát, sem szenteket. Egyedül Istent kell imádni“. Istentisztele-